

sua essentia vel ratione, actuali vel possibili. Prædicatum quoque utriusque principii diversum est, nam aliud est *habens* aut *exigens causam*, et aliud *habens* vel *exigens rationem sufficientem*, ut jam explicatum manet. Quamobrem latius patet principium rationis sufficientis principio causalitatis.

Cæterum principium rationis non minus evidens est, quam principium causalitatis. Nam sive sumatur ratio pro essentia rei, sive pro determinativo ad existendum; liquido patet nihil posse esse sine convenienti proportionataque essentia, nihilque existere, nisi adsit aliquid, quod existentiam ejus determinet; secus enim indifferens erit ad existendum, ex indifferenti autem nihil sequitur.

Leibnitzi
de principio
rationis
sufficientis
opinio notatur.

SCHOLIUM. Multus fuit Leibnitzius in hoc commendando principio rationis sufficientis. Perperam tamen illud ad solas veritates contingentes seu judicia synthetica coarctavit, in quibus cum prædicatum non necessario conveniat subjecto, quærendam esse arbitratus est rationem sufficientem, cur hic et nunc illi tribuendum sit. Unde asseruit duobus magnis principiis ratiocinia omnia superstrui, quorum unum sit principium contradictionis, alterum vero rationis sufficientis; primo inniti veritates necessarias seu judicia analytica, posteriore veritates contingentes, seu judicia quæ vocant synthetica (1). Verum ex præmissa rei hujusce expositione plane innotescit principium istud non minus locum habere in ordine rerum necessario, quam in contingenti. Illud quoque vehementer in Leibnitio reprehendendum est, quod hoc principio abusus sit ad suum adstruendum optimismum, quasi nunquam possit esse Deo ratio sufficiens ad condendas res in sua specifica perfectione minus perfectas, relictis aliis melioribus. Verum de his alibi.

(1) Leibnitz, *Theses in gratiam Principis Eugenii*. poragr. 31 seqq. Vide el. P. Liberatore, *Logic.* n. 125; el. P. Tilmann Pesch, *Institut. Logicales*, pars 11, vol. 2, n. 1236 seqq.; apud quem reperies (ibid. n. 1238) etiam, quid de isto principio rationis sufficientis senserint Idealistæ, Kant, Schopenhauer, Hegel et Herbart.

ARTICULUS III.

Utrum notio causæ realis sit.

387. Realitas causæ vadem habet universi generis humani constantem consensum, ac brevissima illa formula principii causalitatis exprimitur. Verum jam diu principium istud adversarios nactus fuerat veteres Scepticos et Pyrrhonicos, ac nominatim Ænesidemum, quemadmodum notatum in primo hujus operis volumine reliquimus (1). Postea vero Beguelinus, berolinensis academicus, elapso sæculo docere ausus est principium causalitatis neque esse ex terminis ipsis evidens nec posse demonstrari: unde conclusit non repugnare, ut aliquando ad existentiam prodeat aliquid absque ulla causa, videlicet casu mere fortuito (2). Quod autem notionem causæ attinet, ut omitamus Kantium, qui eam in numerum formarum subjectivarum retulit, quibus nesciamus utrum aliquid a parte rei respondeat, Humius potissimum ac Positivistæ realitatem notionis causæ, prout a nobis expositam, impugnandam assumpserunt. Et Humius quidem Lockii vestigiis insistens, qui fontes cognitionum nostrarum ad sensationes et reflexionem revocaverat, statuit notionem causæ, prout vulgo intelligitur, non esse ut certam admittendam; siquidem quod quidquid de novo fit, ab altero existentiam accipiat, nec potest demonstrari, nec patet per sensuum vel experientie relationem. Experientia namque factorum quidem et phænomenorum vel cœexistentiam vel successionem exhibet, at nexum eorum internum et causalitatem nusquam refert: et nihilominus ex assidua experientia certorum eventuum constanter cœexistentium vel sibi succedentium adducimus, ut *supponamus*, quin tamen probare possimus, fore ut quotiescumque in posterum occurrant eventus vel objecta similia iis, quibus hactenus certa quædam phænomena succedere vel comitari sumus experti, similia quoque iterum atque iterum phænomena sint subsequutura. Et priora illa objecta, *causas*; posteriora phænomena vel

Oscillos principii
causalitatis.

Quinam
negaverint reali-
tatem notionis
causæ.

Humii,

(1) Num. 38.

(2) *In Actis academ. berolin.* 1775.

eventus, *effectus* nominamus. Ex hac eadem assuetudine experiendi alteri objecto vel eventui vel phænomeno alterum succedens fit, ut imagines amborum in nostra phantasia associentur, atque adeo ut idea prioris illico posterioris ideam excitet. Quocirca causa definienda est: *objectum post quod aliud objectum ita consequitur, ut præsentia primi inducat ad cogitandum de altero*. Hæc summa est doctrinæ Humii circa realitatem causæ (1).

et Joannis Stuart
Mill doctrinam
de notione
causæ.

Non multum ab hac ablutere crediderim opinionem Joannis Stuart Mill; admittit quidem ille, quin et summo in pretio habet, principium causalitatis, secundum quod *quidquid existere incipit, causam habet*; addit etiam notionem causæ esse radicem et fundamentum totius doctrinæ de inductione, verum negat inter causam et effectum nexum ullum secretum intercedere (2). Hinc causam definit: *antecedens quiddam post quod aliquid aliud constanter accidit*. Nomine autem antecedentis intelligit complexum omnium *conditionum*, sic enim eas appellat, positivarum et negativarum, quibus positus nihil aliud requiratur, ad hoc ut consequatur aliud. Conditiones positivas vocat omnia illa, quæ adesse necesse est ad habendum effectum: ut v. g., ad habendam combustionem ligni conditiones sunt ignis, lignum et approximatio vel applicatio illius ad hoc. Et fatetur quidem ultimam in serie hujusmodi conditionum, illam videlicet, quam proxime sequitur effectus, vocari solere vulgo causam, sed putat immerito fieri talem distinctionem, quandoquidem omnes conditiones ejusdem prorsus sunt conditiones, vera autem causa ex omnium complexu constituitur. Denique conditionis negativæ omnes generatim revocat ad absentiam contrariorum

(1) Vide *Treatise*, v. 1, p. 3.^a s. 3, 6, 8 et 14; *Inquiry* s. 7, a. 1. 2; *Essay*, vii.

(2) Pour certaines écoles, aujourd'hui fort en vogue, la notion de causalité implique une sorte de lien mystérieux, qui n'existe ni peut exister entre un fait physique et autre fait physique à la suite duquel arrive invariablement et qu'on appelle vulgairement sa cause; et de là on conclut la nécessité de remonter plus haut, jusqu'aux essences et à la constitution des choses pour trouver la cause vraie, la cause qui n'est pas seulement suivie de l'effet, mais qui le produit (*Système de Logique déductive et inductive... par John Stuart Mill... traduite... par Luis Peisse, tom. 1.er liv. 3, chap. 5, paragr. 2.*)

vel impedimentorum. Ex qua doctrina logice tandem concludunt Positivistæ nos nihil scire de causa prima.

388. PROPOSITIO. Principium causalitatis certissimum prorsus est; nec de causæ realitate ambigi potest.

Prob. prima pars 1.º Quod incipit existere atequam existeret, erat mere possibile. Nam quod non actu existit, aut est impossibile ac repugnans, aut mere possibile. Et quoniam id quod incipit existere, non potuit esse impossibile, relinquitur, ut prius fuerit mere possibile. Atqui merum possibile nequit existentiam acquirere, nisi aliquid aliud ens eam sibi communicet. Ergo quod incipit existere, necessario postulat aliud ens, a quo existentiam accipiat, nempe causam.

Principium
causalitatis
certissimum est.

Minor manifesta est, quia merum possibile non est determinatum ex se, sed penitus indifferens ad existendum; secus enim necessario existeret, atque adeo non potuisset non existere, eoque ipso non fuisset mere possibile. Quod autem ex se est penitus indifferens ad existendum nequit existere, nisi ab alio determinetur. Ergo merum possibile nequit existere, nisi ab alio existentiam accipiat. Itaque principium istud est prorsus analyticum, quandoquidem in ipsa effectus notione continetur exigentia causæ: ideoque prædicatum re vera spectat ad essentiam subjecti, vel ex conceptu ejusdem eruitur.

Prob. 2.º Quod incipit existere, aliquid de novo habet quod prius non habebat, existentiam videlicet. Atqui quod de novo habet, quod prius non habebat, necesse est ut illud, vel a seipso vel ab alio habeat: existentiam autem nulla res potest a seipsa habere, cum prius non existerit. Ergo.

Prob. alteram partem Minoris, nam prima per se innoscit. Res quæ nondum existit est pure possibile, purumque nihilum in rerum natura. Atqui purum nihilum, cum nihil sit nihilque habeat, existentiam dare nequit, neque ex puro etiam possibili efflorescere existentia potest; quandoquidem si sola possibilitas rei sufficeret ad hoc ut res existeret absque ulla alia causa, jam in primis omnia possibilia existerent, vel non esset ratio, cur alia existerent, alia vero non; quæ quod minus est, videlicet possibile, ad existentiam

quæ longe majus quiddam est, sufficeret; præterea mere indifferens ad existendum absque ulla, ratione sufficienti determinaretur ad existentiam: verbo ens mere possibile converteretur in ens necessarium: quæ omnia sunt totidem absurda, quæ nemo sanus possit devorare.

Prob. 3.º Accedat denique sensus communis in confirmationem ejusdem veritatis. «Quicumque enim intellectu utitur, ubi quidpiam novi videt accedere, si causam ejus nesciat, supponit tamen adesse; immo inquit, ac sciscitatur, quomodo illud factum fuerit; nec acquiescit quacumque allata ratione, donec sufficiens afferatur. Quod si absque ulla causa rem accidisse dicas, te ut insanum deridebit» (1).

Probatur secunda pars. 1.º ex præcedenti. Principium enim causalitatis si verum est, evidenter probat dari causam, si dentur effectus. Atqui effectus dari manifestum est ipsa quotidiana, immo et continua, experientia. Ergo manifestum est dari aliquam causam, eamque non qualem Positivistæ comminiscuntur, sed qualem a toto ferme genere humano perpetuo agnitam, impudentissima illi audacia irrident. Talem enim evincunt allatæ probationes causæ necessitatem, quæ vere influat esse in aliud. Itaque stante principii causalitatis veritate, et supposito quod passim multa de novo esse incipiant, negari absque contradictione non potest existentia *alicujus causæ*; ac solum restare poterit controversia illa, quæ inter occasionalistas et cæteros Philosophos agitur, quænam nempe sit causa singulorum, quos experimur, effectuum, id est, utrum quæ vulgo dicuntur causæ hujusmodi effectuum, sint reapse causæ; an vero solum occasionales, ita ut ad earum præsentiam solus Deus omnia tamquam causa unica efficiat.

Prob. 2.º Ipsa experientia interna quisque sibi conscius est, se aliquid facere, cum movet *calamum* et *scribit*, cum *movet* linguam et *loquitur*, cum pondus *attollit*, *intelligit*, *cult*, atque usu suæ intelligentiæ voluntatisque imperio superat omnis generis obstacula ad finem aliquem obtinendum, ad victoriam de hoste reportandam, ad domum ædificandam, ad opus aliquod conscribendum etc. etc. Quis

(1) Tongiorgi, *Ontolog.*, n. 318, 4.º Cfr. superius dicta n. 381.

id in dubium revocare possit? An detur motus calami sine motore? scriptio sine scribente? loquela sine loquente? victoria sine vincente? etc. Sentimus profecto intime, ac plane videmus innumeros eventus ac phænomena ex nostra prorsus activitate, industria, labore, conatu ac diligentia pendere: quæque a nostra prorsus efficacitate pendent, perspicue discernimus ab iis, in quibus nos penitus passive habemus. An non sentiunt Positivistæ, quantum distent *dare* ac *recipere* alapam, *ferire* ac *feriri*, *spoliare* et *spoliari*, etc? Ergo testimonium intimi sensus nostri invicte ostendit in nobis non meram cœxistentiam et successionem factorum phænomenorumve, quorum respectu mere passive nos habeamus; sed etiam veram activitatem respectu plurium eventuum, atque adeo veram rationem causæ et effectus interno vinculo connexorum.

Id ipsum probat externa experientia. Nemo enim dubitare potest, quin equi currum trahentes, vel latomi ac cæmentarii domum extruentes, et generatim artifices artificia sua fabricantes, sint non simpliciter substantiæ quædam vel conditiones antecedentes aut concomitantes opera sua, sed veræ causæ proprium illis esse tribuentes. Secus enim, ad trahendum currum, sufficeret solum equos ad temonem alligare, nec opus esset agasone, qui verbere illos urgeret: nec essent quærendi robustiores equi ad majora portanda onera; nec esset, cur peritiores artifices ad præstantiora opera conquirentur; nec posset explicari, cur passim quod unus non valet, valeat alter. Clamant hæc omnino veri nominis causalitatem, neque intelligi queunt, non admissio reali unius in aliud influxu.

Prob. 3.º Nisi concedatur notionem causæ realem esse, non poterunt certi eventus et phænomena certis causis describi. Itaque *Systema logicum*, quod sub nomine Joannis Stuart Millii editum est, non est re vera ipsius, ipso quippe sedente et calamum atramento imbutum apprehendente atque extensæ coram chartæ applicante, nescio quomodo, litteræ conscriptæ apparere, quin ipse quidpiam vere effectuisse dici possit; itemque tabulæ quæ a Bartholomæo Murillo vel Raphaele Sanzio depictæ perhibentur, ac tanti ab harum rerum æquis æstimatoribus fiunt, non sunt pictoribus

illis tribuendæ; nec templum Vaticanum debet quidpiam Michaeli Angelo Buonarrotio; et immerito dicitur Nepoleo magnam partem Europæ debellasse, quidpè qui nihil prorsus effecerit, nec efficere potuerit, si Positivistas audiamus. Quis ergo fuit horum operum auctor? Quamobrem nisi iis auctoribus, quibus vulgo tribuuntur, tamquam veris causis adjudicemus, necesse erit aliquam aliam operum illorum causam assignare; nec poterunt unquam adversarii effugere manifestam necessitatem reales causas assignandi.

Prob. 4.º Quoniam Positivistæ admittunt saltem realitatem corporum, quero ab ipsis, num omnia quæcumque existunt entia, habeant a se existentiam, vel ab alio. Si omnia existunt a se, ut omitam nunc repugnantiam plurium entium a se, vitari non potest Pantheismus. Si ab alio, datur necessario alicuæ causa, ut patet ex ipsis terminis.

Prob. 5.º Ridiculum foret Positivistarum dogma, nisi summam contineret impietatem. Vide enim quid inde sequatur. Si non dantur causæ, neque datur causa prima, saltem diversa ab hoc mundo corporeo, quem sensibus percipimus: id quod cæteroquin non horrent ultro admittere ac profiteri Positivistæ, quamvis voces adhuc Dei aliarumque rerum, quæ Deum respiciunt, retineant. At id perinde est ac atheismum profiteri vel pantheismum, qui aliud non est, quam larvatus atheismus. Præterea si non dantur causæ, nulli poterit ulla unquam actio imputari: ergo nec erunt virtutes, nec crimina nec prava facinora; et immerito laudibus cumulantur quidam homines ob res præclare gestas; immerito, immo et injuste, puniuntur alii ob scelera, quæ admisisse quidem vulgo dicuntur, re tamen vera neque admiserunt neque admittere potuerunt; nec tenebitur ullus servis atque artificibus mercedem ob operas vel exhibita sibi servitia reddere. Et sic totus ordo moralis sus deque vertitur: licebitque cuivis quilibet audere, dum viros adeo bonos reperiat, qui credant ei dicenti se non veri nominis esse causam, sed puram conditionem vel occasionem, ad cuius præsentiam, nescio cur vel quomodo, facta illa contingant. Verum piget me in re tam perspicua diutius hæere: cum potissimum plura adhuc in hanc rem afferri possint ex iis, quæ contra Occasionalismum dicenda sunt.

Quæ porro Beguelinus contra principium causalitatis objicit, nimis levia sunt, ac bene soluta videri possunt apud P. Salvatorem Tongiorgi (1).

Si porro notionis causæ originem quæras, facile est ex dictis respondere: experientia et ratio sufficiunt ad rem explicandam. In primis experientia interna propriæ conscientie manifeste cuivis demonstrat se multarum actionum et effectuum causam esse efficientem, seque multa propter finem alicquem operari; experientia vero vel sola vel ratiocinio adjuvata invicte ostendit subjectum cogitans duplici principio interno constare, corpore videlicet et animo. Denique eadem experientia simul cum ratiocinio probat etiam extra nos admittendas esse reales causas, quæ non sint phenomena eventus alios mere antecedentia, ut patet ex dictis. Quod enim notio causæ non sit pura forma vel lex subjectiva mentis nostræ, partim constat ex confutatione Scepticismi in *Logica*, partim constabit ex dicendis contra Idealismum, Pantheismum et Emmanuelis Kantii sceptica deliramenta.

Origo notionis
causæ

CAPUT II.

DE CAUSA EFFICIENTE.

Primam hanc ante cæteras causam ideo tractare aggredimur, quia manifestissima omnium est ac princeps in proprietate causandi: unde etiam fieri solet, ut causæ nomine fere efficiens vulgo intelligatur. Prius autem notio causæ istius accuratius declaranda est.

ARTICULUS I.

Quid et quotuplex causa efficiens.

389. Celebris est Aristotelica illa definitio, qua causa dicitur esse id, unde primum principium est mutationis et quietis (2); quam sapienter discussam et expositam videre licet apud Eximium Doctorem (3). Quædam enim occurrunt statim circa prædictam definitionem dubia. Nam si vox illa

Aristotelica
efficientis
causæ definitio,
adversus quam
quædam diffi-
cultates propo-
nuntur,

(1) *Ontolog.*, n. 322, seqq. Cfr. d. Liberatore, *Logic.*, n. 135.

(2) *Aristot.*, *Physicor.*, lib. 2, cap. 3, 5.

(3) *Disp.* 17 *Metaph.*, sect. 1.